

לבנות בזהירות (ברגל יחפה) את מרכז החברות ביניהן. הקשרים הקודמים היו מרובדים (עשויים שכבות) של פגמי הנפש. החברות בין הנשים הופכת למארג עשיר צבעים בחוט אחד שמחבר אותן. חמשת השירים מדגימים איך לויט מלהטטת עם המטאפורות, ומלווה אותן במשחקי מילים ומשמעויות. כדאי מאוד לקרוא את הספר, ולא להסתפק בקריאה אחת.

על תרגומיה זכתה בפרסים ואף באות הוקרה. בנוסף, דינה קטן בן ציון היא חוקרת ומרצה על המורשת הרעיונית ביצירות סופרים יהודים מארצות יוגוסלביה לשעבר, ובכלל זה על נושאים הקשורים בביטוי הניתן בספרות שנכתבה בסרבית/קרואטית לזהות היהודית על פניה המשתנים והולכים לאחור השואה ועל יהדות כזהות ותרבות במסגרת התייחסות חופשית מדת.

מה שנפלא בתרגום זה הוא החיבור שנוצר בו בין הזהות היהודית

לזהות הישראלית ושל העולם התרבותי העשיר והמגוון שמחיה קואיץ' בספריה. כשם שהסופרת כותבת במשלבי שפה בהקשריה החברתיים, הגיליים, והנסיוניים, כך משתמשת המתרגמת בשפע של ביטויים מן ההווי הישראלי המקומי, כמו "מנגל", "מסטול", בצד המצאות לשוניות כ"מצומחת", "מתרשתים" ועוד רבות אחרות. מעברים אלה משתלבים בפשטות בשטף הלשוני של הכתוב וממחישים את ההתכתבות הקליידוסקופית של קואיץ' עם תחומי תרבות והווי שונים: משיחה מעמיקה ומפורטת על מוזיקה, לשיחה קלילה על סוגי יינות, מדיון פוליטי כבד לרכילות קלילה על חברים קרובים, חברים למקצוע, מוזיקאים, שחקנים ושאר דמויות הנוגעות בחייה. כך בהדרגה מתלכדים הפרטים לכדי ספרות ענפה על תקופת גשוג תחת שלטונו של טיטו, לא רק בהקפה ובכמותה, אלא כחלק מתופעה שאינה קיימת בספרות העולמית, שבה ישנם סופרים יהודים נחשבים, שמפזרים לציבור הרחב ולא אך ורק לציבור היהודי.

דוגמה לכך בספר, שהפעימה אותי במיוחד כבת למשפחה שחיה בטורקיה בבית דובר שפת לאדינו (שאנו קראנו לה Judeo Spaniol, ספרדית יהודית) וחיה באווירה ארעית בצל הגירה מתמשכת, היא בתיאורו של אירוע מוזיקלי של יצירתה של המחברת על גירוש ספרה, ושבו נוטלים חלק רב מנכבדי תושביה של סאריבו (עמ' 401):

"אכסדרת המוזיאון הלאומי מלאה באנשים בני כל הגילים. שלוש מאות איש, לוחש מישהו לוורה. סלי פרחים, עיתונאים, טלוויזיה, צלמים הכול נמצא כאן. המו"ל והנואמים מוכנים לשאת דברים, השחקניות מוכנות לקרוא קטעים, וברנקה מוכנה לשיר בקול המצוי-סופרנו החם שלה את השיר האהוב על ורה; Kuando tu

כאמור, הספר עוסק לא רק בקשר עם בן (או בני) זוג. השיר הבא עוסק בחברות בין נשים:

"מְשֵׁנִי קִצוֹת חוֹט אֲנִי פּוֹרְמוֹת קִשְׁרִים, נְאָרְגוֹת לְמַרְבֵּד עֲלֵיו נִצְעַד בְּרִגְלֵי יַחְפָּה, שְׁלֵא נִמְעַד כְּבְרָאשִׁית קֶשֶׁר מַרְבֵּד/ פְּגָמֵי נֶפֶשׁ בְּמִצְעַד יָמַיִם/ רַכִּי מְרַקֵּם רַב צְבָעִים/ בְּחוֹט הָאֶחָד" (חברות).

שתי הנשים פורמות קשרים קודמים (אולי כל אחת עם בן/בני הזוג שלה) ולוקחות אותם, עם הזיכרונות והסיפורים שלהן, כדי

עדינה מור חיים

להעביר את הניגון בנאמנות

גורדנה קואיץ': דמדומי ערב בבלקן, מסרבית: דינה קטן בן ציון, הוצאת כרמל ירושלים 2018, 420 עמ'

נדרש שילוב של אהבה רבה למילה הכתובה, געגוע עמוק לעולם שהוא מתאר ומסירות לעבודת הספרות, כדי לתרגם בשקידה ובדייקנות ספר כה רחב הקף. זה למעשה הרומן השלישי לשני קודמיו, ריח הגשם בבלקן ופריחת התרזה בבלקן, בטריילוגיה המשפחתית מפרי עטה של הסופרת גורדנה קואיץ', שאף הם תורגמו בידי דינה קטן בן ציון. עבודת התרגום של טריילוגיה זו היא חלק נכבד מהמעפעל הספרותי הענק של בן ציון - תרגום הספרות הסרבו-קרואטית, מסרבית, שפת האם שלה.

קואיץ' ידועה היטב בארצה וספריה הפכו לרבי מכר. בתחילת 2018 יצאו שלושת הרומנים בטריילוגיה משפחתית, ובימים אלה יוצאים ארבעת הרומנים הבאים שלה במהדורת טריילוגיה, בשם הכולל "עולמות מאגיים". אביה של קואיץ' היה סרבי, ואמה בת למשפחה יהודית-ספרדית. בכל כתביה - שמונה רומנים ושני קובצי סיפורים - היא עוסקת בקורותיהם ובגורלם של יהודים מגורשי ספרד ובברית החיים שכתרו עם העם שבקרכו חיו בארצות הבלקן. שני ספריה הראשונים עובדו לסדרות טלוויזיה מצליחות ויש בכך ביטוי להכרה כי היהודים במקרה זה כצאצאיהם של מגורשי ספרד הם בשר מבשרה של החברה הסרבית ומן הפסיפס הלאומי דתי המגוון שלה. פרקי תוכנו - "שחרית": "בוקר" (עמ' 121-220); "צהרי היום"; "ערבית", הם מטאפורה לשקיעתה של יוגוסלביה לשעבר בתקופת טיטו, דרך תיאור סיפור אהבה המסתיים כמזה. דרך העליות והמורדות של רומן הנרקם בין יוצרת בת דמותה של המחברת למוזיקאי המתלבט בין אהבתו הגדולה לה וליצירתה ומחויבותו לאשתו זה שנים ארוכות.

המתרגמת, דינה קטן בן ציון, היא משוררת וחוקרת ספרות שפרסמה ישישה ספרי שירה, שלושה ספרי עיון וספר אוטוביוגרפי. כמו כן תרגמה (ומתרגמת) יצירות של חשובי הסופרים והמשוררים שכתבו בסרבית-קרואטית לאחר מלחמת העולם השנייה. בין תרגומיה יצירות מפרי עטם של איוו אנדרייץ', דנילו קיש, אלכסנדר טישמה, דוד אלבכרי, פיליפ דויד, מילורד פאביץ', דוברבקה אוגרשיץ', ואסקו פופה, איוון לאליץ' ורבים אחרים, ובכלל זה יצירות בודדות רבות מספרות ארצות יוגוסלביה לשעבר בשירה, פרוזה ועיון, שפורסמו בכמות ספרותיות שונות.

madre te parjo (כשאמך ילדה אותך; ע.מ.) ורה יושבת בשקט ושלווה, נוכחת, מודעת לכך שבלב לבה היתה רוצה שהמהומה תסתיים בהקדם האפשרי. [...] לעומת זאת ברנקה מצליחה להעביר בנאמנות את הניגון הנוגה רווי הגעגועים של הרומנסה הספרדית עתיקת היוםין בלשון הספרדית הפנינית, וקולה נושא את הקהל אל עברה של ספרד ב-1492 אל מוקד שברון הלב של גירוש ספרד, ומשם אל עוגמת ימיה של סרביה בשנת 1992, קשובים לזמרתה, רבים מהנוכחים מזילים דמעה."

ורה ואורח חיי התרבות, האהבה והמשפחה שלה – היא הרמות הראשית בספר. כמו המחברת עיטוקה הוא בכתיבה ובתייעוד חיייה תוך כדי התרחשותם. לשאלה באחד הראיונות – "איך נולד הרומן הראשון שלך?" – היא משיבה: "בהקשבה לזיכרונות, סיפורים ששמעתי מאמא", וכשהמראיינת מנסה לברר אם היא מתארת אירועים "שמחתחתי לכיפת השמים הבלקנית", ובכלל זה מהי משמעות הבלקן בשבילה, היא עונה ומסכמת: "אני בוחרת לחוש את הבלקן כמקום של שפע יוצא דופן, כמקום של מפגש – ולא של התנגשות בין תרבויות ודתות, כתיב שונה ושפות נבדלות. אני משוכנעת שלרוב הארצות בעולם יש חסרונות, אך לעתים רחוקות יכולה ארץ להתברך בתערובת כה עשירה של מסורות שהתכנסו בשטח קטן כל כך, וסראייבו היא מבחינתי לב ללבו של הבלקן."

כשם שאין הקורא חש הפרדה בין המחברת לבין בת דמותה, כך לא ניתן לחוש בהבדל בינה לבין המתרגמת וגישתה המחבכת והאהובה כל דמות, כל התרחשות, כל פרט בחיים הנרקמים מולה. התיאורים של חיי אהבתה, הכנות וגילויי הנפש כלפי מחלותיה של

הרמות-הסופרת, המראה שלה, עצבונותיה לנוכח המצב הפוליטי המידרדר, אובדן משפחתה, אלה מועברים לקורא, מבלי שיחוש בתיווך התרגום, והם נשמעים כאילו מלכתחילה נכתבו בעברית.

המרגש במיוחד בתרגום הוא שבנוסף לכך שהוא מחבר בין שתי שפות רחוקות זו מזו, הוא מהווה מוקד מלכד של שתי תרבויות שסממניהן אינם כה רחוקים זה מזה: כסרביה – ישראל משופעת בערב רב של תרבויות, שפות, מאכלים; בשפתן היומיומית, בעיקר זו המדוברת, יש שימוש רב בביטויים "כמו" או "דומה" המאפיינת אוכלוסייה שנושאת פניה למרכז חיקוי מציאות, או דמיוני: את יופי של אחד ממחזוריה היא מדמה לשחקן האמריקאי ג'ורג' פפארד (עמ' 68):

איוואן, אהבתה הגדולה בחייה המאוחרים של ורה פונה אליה בכינוי "גברתי הנאווה", המילה "אמריקה" מופיעה לפחות 99 פעמים בספר, כביטוי אמביוולנטי לנטילת חלק בעולם הגדול, אך גם כמושא לביקורת על דרך התנהלותו המזוהה לעתים. אף השיחות בין ורה לאיוואן מזכירות שיחות מקומיות ישראליות רוויות ביקורת עצמית ואישביות רצון:

"אזור מעורער... בית מטבחים."

"ואירופה לא כך? ורוסיה לא? והודו לא? ודרום אמריקה לא? וצפון אמריקה לא? ואירלנד..."

"את צודקת. כל העולם כולו בית מטבחים! ואנחנו לא השתייכנו לשום מקום: בעיני המערב אנחנו מזרחיים מדי, בעיני המזרח – מערביים מדי. תקועים בדרך של כולם, כמו בית שהוקם באמצע הכביש... אז בואי נשתה משהו לכבוד זה!"

רבקה שאול בן-צבי

המנעד הלירי

אפרת ביגמן: מרחב מוגן, משיב הרוח 2018, 60 עמ'

אפרת ביגמן משתייכת לקבוצה מרשימה של משוררים שבקעו מבין קפלי אדרתו של 'משיב הרוח', ביניהם בכל סרלואי, נחום פצ'ניק, נעמה שק, אלחנן ניר ורבים אחרים. זיקה חווייתית ופואטית למקורות היהודיים, יחד עם פתיחות להשכלה מערבית ולתמורות העתים, הפכו את 'משיב הרוח' לתופעה רחנית ייחודית ומרתקת. "כיתות מזמור" של כתב העת הזה העניקו בית חם לפרחי משוררים דתיים, שאולי לא היו מגיעים לכתיבה בשלה אלולא התמיכה והחסות של 'משיב הרוח' שאינו רק כתב עת, אלא מוסד תרבותי רב היקף. אפרת ביגמן מעניקה בעצמה תמיכה וחסות למשוררים בראשית דרכם. אחרי שנים רבות שבהן פרסמה משיריה בכמות שונות, יצא לאור ספר השירים הראשון הנושא את חותם בית הגידול שלה, בדרכי הבעה המשלבות מקורות טקסטואליים מכוננים של היהדות, יחד עם צורות ביטוי וארמוזים שמקורם בעולם התרבות המערבי. מעבר לשיוכים התרבותיים, הערך המוסף האינדיווידואלי הוא החשוב. ההשתייכות הקבוצתית נותנת גושפנקא אך הערך הפיוטי קשור תמיד לאמירה האישית, ובכך טמונה חשיבותו של הקובץ.

המפגש עם השירים שבקובץ הוא בראש ובראשונה מפגש עם עדינות ועם הבעה מוסיקלית הנכללת בעדינות הזאת. פורטה ופורטיסימו ממש נדירים אצלה ובולטים המצורפיאנו והפיאנו. נושאים קשים, חוויות מאמללות וחיים לא קלים מובעים במנעד חרישי, בכאב בלום, בטונים מאופקים. אין זוויות חדות בספר. אפילו החלוקה המקובלת לנושאים אינה קיימת, והכל מתערבב יחד: שירים לגבר שנטש, שירים לקב"ה, שירי משפחה למיניהם ולדרוריהם, ותיאורי האישות והלירה, והגות פיוטית-מסאית, כולם באותו מפלס.

במהלך הקריאה חשתי שהשירים תובעים קריאה בקול כדי להתממש באופן שלם, אולי גם בשל ההיבט הסיפורי-משהו של פנייה לישות אחרת, מעין מונודיאולוג. עם זאת, נראה לי שהשירים אינם במישור אחד מבחינת הערך הפיוטי שלהם, ויש הבדלים ביניהם מבחינת העומק הלירי, עומק שבו וכו בלבד טמון כוחה של המשוררת. שירים כמו 'אבא שלי עושה אידיאולוגיה מעבודה' או 'חציצה' נראים לי יוצאי דופן מבחינת הכוח הפיוטי שבהם, אבל כאמור הם יוצאי דופן.

שירים רבים משקפים תחושה של קיטוב: בין חלום למציאות, בין רוח לבשר, בין אהבה בשיאה לאהבה שנפרטה למטבעות של חולין, בין בית למרחב, בין קשר עז לפרידה מבני משפחה. בשיד ללא כותרת שנפתח במילים "נפש מתחככת בעפר" ועניינו הפרדוקס של נפש ורוח כמשכנם הארצי, מתוארת גשמיות הגוף